



EEN VERRE ECHO

14 mei

Nelleke Noordervliet

14 mei

Een verre echo

=



Een verre echo



Verantwoording

Dit verhaal werd geschreven op verzoek van de 'Initiatiefgroep 14 mei' en kan dankzij steun van de Gemeente Rotterdam aan de bevolking worden aangeboden. In dit boekje is het complete programma voor de herdenking van 14 mei in 2010 en van de voltooiing van de brandgrensmarkering opgenomen.

De leden van de Initiatiefgroep 14 mei: Koos Hage, Johan van der Hoeven, Bert Kuipers, Henk Mali, Frank Migchielsen, Taco Noorman, Peter Sonneveld, Jantje Steenhuis, Kees Vrijdag en Hans Walgenbach

Initiatiefgroep 14 mei

Voor een kind is de wereld zoals zij hem aantreft. Zo begon ik blanco mijn eigen geschiedenis te schrijven op het blad van de stad waar ik werd geboren. Wat er vóór mijn geboorte was gebeurd en waarom deed lange tijd niet ter zake. Dit was de wereld. Zo was hij geworden. Hier moest ik het mee doen. Ik bracht onbevungen mijn omgeving in kaart. We woonden in bij mijn grootouders van moederszijde. Crooswijk. Ik luisterde en keek. De klok in de voorkamer schraapte de keel voor hij sloeg. Op straat klonken in het ochtendgloren dierenhoeven op de kinderkopjes. Er werden koeien naar het abattoir aan de Nieuwe Boezemstraat gedreven. Langs het schelpenpad naar de Kralingse Plas rook het naar bloeiende liguster en duinroos. Toen mijn moeder me op een dag meenam de stad in, zag ik voor het eerst bewust de kale, grijze leegte, waar doelloze strepen de straten verbeeldden. Tot dan toe was niet tot me doorgedrongen dat het anders was dan het behoorde te zijn. Er stonden een paar gebouwen als grote kartonnen bouwplaten. De tram maakte een bocht. Mijn moeder zweeg en keek naar buiten. Zei toen als in gedachten: 'Daar was Pschorr. Daar ging ik dansen.' Ik zag niets. Er was ook

niets. 'Weena!' riep de conducteur. Wat was Weena? En waar? Het was een vreemde naam. Hoe kwam de stad zo leeg?

Voor herinneren is geen dag of uur vastgesteld. Wie dat wil kan op elk moment van het jaar denken aan een gebeurtenis uit het verleden. Het is een privé-aangelegenheid die alleen betekenis draagt voor degene die zich herinnert. Het gebeurt in stilte. Niemand die het weet. Niemand weet wat het je doet, hoe het je vormt tot wie je bent. Zo herinner ik mij mijn jeugd en de stad van mijn jeugd wanneer ik maar wil.

Elke gemeenschap, klein of groot, is een gemeenschap dankzij gedeelde eigenschappen en gewoonten, dankzij een gedeelde geschiedenis. Wie geschiedenis deelt met anderen, deelt herinneringen. Wat we ons niet persoonlijk kunnen heugen is vastgelegd in kronieken. We leren op school en van ouderen wat bij ons hoort, wat ons tot gemeenschap maakt. De gemeenschap bevestigt haar identiteit door het gezamenlijke verhaal steeds weer opnieuw te vertellen aan elkaar, als een steen die door vele handen gaat en almaar gladder wordt.

In dat verhaal komen episodes voor waarin de gemeenschap veranderde of op de proef werd gesteld. Vooral een oorlog is een tere plek, een oud litteken in de huid. Als we die plek gezamenlijk aanraken herdenken we. We denken er opnieuw aan. Te weten dat

de ander dat ook doet schept verbondenheid. Dat maakt een familie, een vereniging, een stad, een land, een religie tot gemeenschap.

Ik heb als alle Rotterdammers van mijn leeftijd de herinnering aan de stad kort na de oorlog. Het puin was geruimd. De wijken buiten de brandgrens stonden als wachters rond het lege hart. Er waren plannen om het grote litteken te verbergen. Er moest niet alleen gebouwd worden, er moest worden verwerkt en vergeten. Op verjaardagen werd wel over de oorlog gesproken, over de daden van klein verzet, over honger en ontbering vooral in het laatste oorlogsjaar. Over het Zweeds wittebrood. Over de bevrijding. Weet-je-nog-verhalen. Ze werden verteld en opnieuw verteld tot ze glad waren als stenen in een snelstromende rivier.

Een enkele keer vertelde mijn moeder van het bombardement. Hoe bang ze waren geweest voor het aanzwellende geluid van de bommenwerpers. Hoe dichtbij het vuur was gekomen. Tot in de Jonker Fransstraat. Hoe lang het duurde. Hoe mijn grootouders, ooms en tantes en mijn moeder met de armen om elkaar heen, het enige kleinkind beschermd in het midden van de kring, hadden staan wachten tot een bom hun dak zou raken. Hoe dat niet was gebeurd. Hoe mijn moeder in een paar uur de vrolijke stad van haar jeugd was kwijtgeraakt. Onherstelbaar verminkt. En zoveel doden en daklozen.

Ik hoorde het als kind en heb het onthouden. Heel vaak werd er niet aan gerefereerd. Rotterdam was een stad 'van bouwen en van werken' zoals Ali Cyaankali in de Familie Doorsnee zei. Niet stilstaan, niet omkijken, doorgaan. Pas in de loop van de jaren kreeg het verhaal betekenis, groeide mijn besef dat de stad van mijn moeder een andere stad was dan de mijne, en dat die steden zowel verbonden als gescheiden werden door het bombardement. Pas in de loop van de jaren leerde ik de emoties duiden die met het verhaal waren gegeven. Ik had ze als kind als het ware versleuteld meegekregen, omdat een volwassene pas de diepte kan peilen. Ik werd daarbij geholpen door mijn eigen ervaring: het zien van de lege stad. Het woei altijd over het lege Weena en het kale Hofplein. Altijd die wind, die de brand had aangewakkerd. Hier en daar groeiden in het zand de grassen die we mouwkruipers noemden: kleverige aren die zich aan de wol van je trui hechtten.

Zolang er levende getuigen zijn van een gebeurtenis, zo lang blijft het verhaal menselijk, bezielde, persoonlijk. Zo lang houdt het verhaal een eigen stem. Zo lang houdt het verhaal een heden, een nu. Daarom heeft Steven Spielberg meer dan vijftigduizend ware verhalen van slachtoffers van het nazi-bewind op video vastgelegd. Daarom heeft Claude Lanzmann *Shoah* gemaakt. Daarom zijn de getuigenissen van de enkele overlevenden

van Sobibor op het proces tegen Demjanjuk zo indrukwekkend. Ze waren er. Ze hebben het gezien. Ze hebben het meegemaakt. Wanneer de persoonlijke verhalen zijn verwerkt in geschiedschrijving door officiële historici, verliezen ze het subjectieve en onmiddellijk voelbare en winnen ze aan wetenschappelijk gewicht, aan complexiteit, causaliteit, en aan bewaarbaarheid.

Persoonlijke verhalen verbleken en wijken terug in de nevelen van het verleden, zoals Eurydice's schim terugweek in de Hades en langzaam onzichtbaar werd. De stemmen vervagen, worden onhoorbaar. Hoe klonk de stem van mijn grootvader? Van mijn grootmoeder? Ik weet het niet meer. Voor mijn kinderen zijn mijn jeugdherinneringen oninteressant. Zij werden elders geboren, groeiden elders op en kennen Rotterdam alleen van de verplichte bezoeken aan mijn ouders. Ze luisterden met een half oor naar de verhalen van vroeger en zijn ze alweer vergeten. Ik heb ze opgevoed met de verplichting op 4 mei om acht uur stil te zijn. Ik heb ze een keer meegenomen naar de erebegraafplaats in Overveen. Ik heb ze verteld van mijn gesneuvelde ooms, die ik zelf nooit heb gekend. Ook andere verhalen heb ik ze verteld. Ik weet niet of de betekenis in hen zal groeien. Ik denk van niet. Ik denk dat het verleden van oorlog en bezetting voor hen nog weer vager zal zijn dan het voor mij al is. Is dat erg? Wat is het gevolg als er minder en minder levende getuigen zijn van een grote gebeurtenis?



1
2

3
4



Op de begraafplaats van het dorpje Poeldijk liggen de twee gesneuvelde broers van mijn vader met een paar anderen in een eregraf. Op 4 mei staat daar een steeds kleiner groepje steeds oudere nabestaanden. Zijn de latere generaties verplicht zich te blijven herinneren en te herdenken? En hoe lang moeten we ermee doorgaan? En waarom moeten we dat doen? En hoe? En wat is dat herdenken meer dan een verre echo van een woord dat niemand begrijpt? Wat is het meer dan een beleefde buiging naar een mausoleum vol onbekenden? En wat moeten we wel en wat niet herdenken? En vergeven en vergeten, hoe zit het daarmee?

Op 4 mei worden niet alleen de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog herdacht, maar alle Nederlanders die sindsdien door oorlogsgeweld om het leven zijn gekomen. Men vond het vreemd om over decennia vol gebeurtenissen heen terug te blijven grijpen op uitsluitend de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog en de anderen buiten beschouwing te laten, alsof hun offer niet telde. Een verruiming was noodzakelijk. Vielen mijn ooms voor de vrijheid van ons land in de strijd tegen de Duitsers, sindsdien vielen meer soldaten voor een gelijk hooggestemd doel, zij het de vrijheid van anderen elders. Ook zij moesten herdacht. Liever gezegd: we gedenken hen die in opdracht van de regering hebben deelgenomen aan oorlogshandelingen en daarbij het leven hebben verloren.

Ik heb die uitbreiding wel begrepen, maar heb er ook moeite mee. De historische gebeurtenis die ten grondslag ligt aan de herdenking op de vierde mei raakt langzamerhand uit zicht, ze wordt bedolven onder verse lagen aarde. Het gaat niet meer om bezetting, vervolging en vernietiging tussen 1940 en 1945. Het is niet meer specifiek, maar algemeen. Het is een poging een herinneringsgemeenschap koste wat kost voort te zetten, omdat de daad van saamhorigheid in herdenken op zichzelf waardevol is. Je zou het moeten doen zelfs als er niets te herdenken viel.

Ik ervaar de vierde mei op de Dam meer als een identiteitsbevestiging van Nederland dan als een werkelijke herdenking van een ingrijpende gebeurtenis. Liever ga ik naar de Hollandsche Schouwburg, de plaats waar de Amsterdamse Joden werden samenge-dreven alvorens naar Westerbork en vandaar verder te worden afgevoerd. Daar worden de namen van alle concentratie- en vernietigingskampen opgesomd. De namen zijn de zang, de herhaling, de mantra van de diepste onmenselijkheid, de diepste diepte in een oorlog die overal zoveel mateloos leed bracht. Natuurlijk is dat een bezinning op het wezen van het mens-zijn: de verleiding van het kwaad en de evenzeer aanwezige manifestatie van het goede. Mijn ontroering daar aan de Plantage Middenlaan heeft te maken met de plek en met de focus, met de zeggingskracht van de namen. Bij mij werkt dat. Het roept emoties op. Maar

ik leun nog tegen de oorlog aan, geboren in het vredesjaar 1945. Ik heb er veel over gelezen. Voor jongeren klinken de namen van de vernietigingskampen als een lesje topografie. Aan monumenten voor de gevallen gaan ze voorbij, namen van verzetsstrijders herkennen ze niet, het verleden zoals de vorige generatie het heeft bewaard in steen en letters wordt voor hen onzichtbaar en onleesbaar. Bij jongeren zal de brug tussen toen en nu moeilijker te slaan zijn.

Nogmaals de vraag: moet dat? Wat willen we jongere generaties leren? Is lotsverbondenheid het doel? Gemeenschapsgevoel? Historisch besef? Inzicht in het menselijk tekort? Empathie? En zijn officiële, plechtige herdenkingen daarvoor het beste middel? Keren jongeren zich niet juist af van voor hen zinloze rituelen? Voor wie herdenken we eigenlijk? Met wie herdenken we? Die vragen zijn niet zo makkelijk te beantwoorden.

Eenzijds stel ik prijs op een besef van continuïteit: te weten dat ik in de voetsporen tred van vorigen en dat mijn voetsporen zullen worden gevolgd door die na mij komen, te weten dat ons leven bepaald wordt door de geschiedenis waarop we voortbouwen, die we zelf maken en doorgeven. Historisch besef is voor mij een voorwaarde voor burgerschap en deelname aan een maatschappij, lid zijn van een gemeenschap.

Aan de andere kant ken ik de vluchtigheid van de tijd en van het verleden en kan ik me op mijn meest cynische momenten voorstellen dat over tweehonderd jaar de figuur van Hitler eenzelfde historiciteit zal hebben als Napoleon nu voor ons heeft: ontgaan van de onmenselijkheid, gevoegd in het min of meer waardenrijke panorama van het verleden. Over die mogelijke toekomst hoef ik me geen zorgen te maken, voor het leven in het heden blijft de zichtbare en tastbare aanwezigheid van het verleden een noodzakelijk emotioneel en sociaal element.

Historisch besef wordt gekweekt door het oefenen van de verbeelding. Dat kan door verhalen te vertellen. Dat kan door een plek te bezoeken. Een lieu de memoire, een plaats waaraan de herinnering zich hecht. Ga naar de velden in Vlaanderen, ga naar Ieper, naar de oevers van de IJzer en stel je voor hoe honderd jaar geleden honderdduizenden jonge mannen de dood in werden gejaagd om tien meter vette Vlaamse klei te veroveren. De wrede verspilling van die oorlog dringt zich aan je op. De jonge kerels, die met een lied op de lippen en cocaine in de aderen de dood tegemoet marcheerden, staan aan het begin van dertig jaar waanzin. Aan het eind vinden we de uitgemergelde restanten van het Joodse volk bij de bevrijding uit de kampen. Het heeft zich allemaal hier in West-Europa afgespeeld en nog maar enkele generaties geleden.

Een van de staties op de lijdensweg die de lange oorlog was voor Europa is het bombardement van Rotterdam. Tussen de talloze lieux de mémoires, van Londen tot aan Moskou, van Oslo tot Madrid is dat óns verhaal, het verhaal van Rotterdammers, van de Rotterdamse gemeenschap, een verhaal dat uitstijgt boven het plaatselijke, maar dat niettemin heel plaatselijk is en blijft en heel plaatselijk beleefd moet worden. Maar waar is de plek? Waaraan kan onze verbeelding zich hechten? Wat zien we?

Er zijn weinig fysieke bewijzen over. Er is één groot indirect bewijs: de moderne binnenstad die alleen kon ontstaan omdat de oude binnenstad verdween. Het bewijs is een leegte, een ontbreken, een afwezigheid, een breuk in de lijn van de geschiedenis die in een stad leesbaar moet zijn. Aan het verwachtingspatroon dat iedere oude Hollandse stad met zijn grachtjes en steegjes wekt, wordt in Rotterdam niet voldaan. Het meest fysieke teken is de brandgrens, die in de straat gelittekend zichtbaar blijft net als de muur die tussen West en Oost-Berlijn liep. Dat is een mooi en uniek monument.

14

Wat herdenken Rotterdammers? Welk verhaal vertellen we aan elkaar? Het is niet of niet meer het verhaal van de 800 doden. We kennen degenen die in de brand en in het mitrailleurvuur uit de bommenwerpers omkwamen niet meer. Hun namen zijn vervaagd. Hun

generatiegenoten zijn overleden. De daders dus ook. De loop van de tijd heeft het gat dat zij achterlieten zachtjes gesloten. Het herdenken verandert daardoor. Als we de wond aanraken schrijft hij niet meer als vroeger. Wij latere generaties hebben een ander perspectief en een andere plicht.

Een stad is niet alleen de optelsom van haar inwoners door de eeuwen heen, maar vooral ook wat ze er laag voor laag hebben achtergelaten: de huizen, de straten, de gebouwen, de gewoonten, de taal, de mentaliteit. Het verhaal dat wij elkaar vertellen over de oorlog is voor alles het verhaal van een stadshart, van een gemeenschap die onverhoeds werd getroffen in haar kern en haar gezamenlijke geschiedenis, die in alle gebouwen en straten werd verteld. Daar moeten we voor de volgende generaties een vorm voor vinden. Geen parades, geen kranslegging bij stenen, geen 'beleviscircuit' waar we de geur van brand ruiken, maar aandacht voor de stad, zorg voor het hart. Het gaat erom de herdenkingsgemeenschap van Rotterdammers te bestendigen zonder helemaal de gebeurtenis uit het oog te verliezen.

De Israelische filosoof Avishai Margalit schreef *The ethics of memory*. Daarin onderzoekt hij de manier waarop we moeten herinneren en herdenken. Hij zegt onder andere dat de verantwoordelijkheid voor de continuïteit van een gedeelde herinnering bij ieder-

15

een in een gemeenschap ligt. ‘Maar het is niet ieders verantwoordelijkheid alles te blijven herinneren. Een minimale inspanning is genoeg. Het gaat om het overdragen van de ware emotie, de gevoeligheid, niet het nostalgisch sentiment.’ En daarin verandert natuurlijk iets per generatie.

Hoe verhoudt de ware emotie zich tot nostalgisch sentiment? De belangstelling voor het verleden wordt vaak gekleurd door nostalgie. Dat wil zeggen dat men zich aan het verleden vastklampt uit angst ervan gescheiden te raken. De toekomst wordt de rug toegekeerd. Alles van vroeger krijgt een sausje van vertedering en knusheid, zelfs een ramp wordt vooral herinnerd om de saamhorigheid: toen hadden we nog wat voor elkaar over. Nostalgie is cultuurkritiek en cultuurpessimisme.

De ‘ware emotie’ beschouwt het verleden met inlevingsvermogen. De verbondenheid met het verleden reikt naar het heden en naar de toekomst. Het verleden wordt niet verheerlijkt. Het wordt niet nagebootst. Het heden wordt niet weggefilterd. Het heden en de toekomst zijn wezenlijk onderdeel van het herdenken met ware emotie. Voor het bombardement geldt dan dat Rotterdammers van volgende generaties – denkend aan de brand en de vernietiging – zich reken-schap geven van het verwerkingsproces en het herstel, en zich afvragen wat ze zelf met de stad doen en hoe ze de les van het verleden in de praktijk brengen.

Vergeven en vergeten? Wat doen we daarmee? Het zijn geen termen die bij mij opkomen als ik aan het bombardement en aan de oorlog denk. Als Duitsers worden betrokken bij de herdenking van de nazi-gruwelen – en hier en daar gebeurt dat – heeft dat niets te maken met vergeven en vergeten. Het is een poging de gezamenlijke afschuw tot uitdrukking te brengen. Daar is op zichzelf weinig op tegen. De weerstand van menigeen tegen de uitnodiging aan Duitsers 4 mei met ons te delen vindt zijn wortel in de behoefte de eigen herinneringsgemeenschap vorm te geven. En Duitsers maken daarvan geen deel uit. Nog niet. Het is denkbaar dat de tijd de kring uitbreidt, de grenzen ruimer trekt.

Toen ik jong was galmde de stad van het heien, overal waren bouwputten. Noodwinkels verdwenen en werden vervangen door nieuwe glimmende warenhuizen. De Lijnbaan was een chique bezienswaardigheid. Het witte blok Lutusca, de noodbioscoop, werd gesloopt. Lumiere en Thalia werden in gebruik genomen. Het Groothandelsgebouw was een solide paleis van economisch herstel. Zoals alle Rotterdammers zeg ik nog altijd ‘het groot Handelsgebouw’ in plaats van ‘het Gróóthandelsgebouw’ wat het natuurlijk is. Zo zeg ik ook Coolsíngel. Het hypermoderne Centraal Station verrees. Rotterdam werd een etalage van moderne architectuur. Gedurfd. Energiek. Efficient.

Maar er werd iets vergeten, liever gezegd: weggestopt. Er werd vergeten te rouwen en bij elkaar te krui- pen en herinneringen op te halen aan de warmte en de gezelligheid van de oude stad. 'Daar was Pschorr.' Er werd verzuimd de gezelligheid terug te brengen. Misschien gebeurde het met opzet: in de nieuwe tijd wordt alles anders. Moet alles anders worden. Het nieuwe schept kansen, kansen om de nadelen van het oude weg te werken. Om de boel op te ruimen, om afscheid te nemen van krotten. Om alles fris en ruim op te zetten.

Overall woei het in de stad. Nergens was beschut- ting. Het Hofplein kreeg een fontein in het midden, maar niemand kon erbij. Trams en auto's joegen erlangs. Brede boulevards deden in de verte aan Parijs of New York denken, maar niet meer aan het oude Rotterdam. Wie een kroegtocht wilde ondernemen moest zich per taxi laten vervoeren langs desolate en verlaten straten naar het enkele lichtpuntje dat wenk- te. Wat kunst en cultuur betreft: lang hadden we in het centrum alleen de oude van puin herbouwde schouwburg aan de Aert van Nesstraat. Geen ander theater. Er was geen tijd voor luxe en franje. Dat kunst en cultuur een wezenlijk onderdeel konden vormen van het verwerkingsproces wilde er niet echt in. Rot- terdam was altijd een stad geweest van gewone men- sen en die hadden een andere prioriteit. Werk en voet- bal. Er werd pas iets zichtbaar toen de Bijenkorf het

beeld De Verwoeste Stad van Zadkine aan Rotterdam gaf. Welke bijnamen de man met het gat ook mocht hebben gekregen: het beeld was voor elke Rotterdam- mer de exacte weergave van de ware emotie over het bombardement. Het gat werd gedicht. Maar kwam de warmte terug?

Het opzettelijke vergeten en wegstoppen van de oorlogsellende was, zoals de historicus Tony Judt zegt, in wezen de kracht en het wonder van het herstel in Europa, van de vestiging van solide en solidaire staten. Het was ook de stille motor achter het wonder van Rotterdam. Rotterdammers kaarten niet na. Dat is een goede eigenschap. Gebeurd is gebeurd. Mouwen opstropen en aan de slag. Niet lullen maar poetsen. En praten over gevoelens? Hoe doe je dat? Dat was in die tijd niet gewoon. Slachtofferhulp en Oprah Win- frey lagen nog in een ver verschiet.

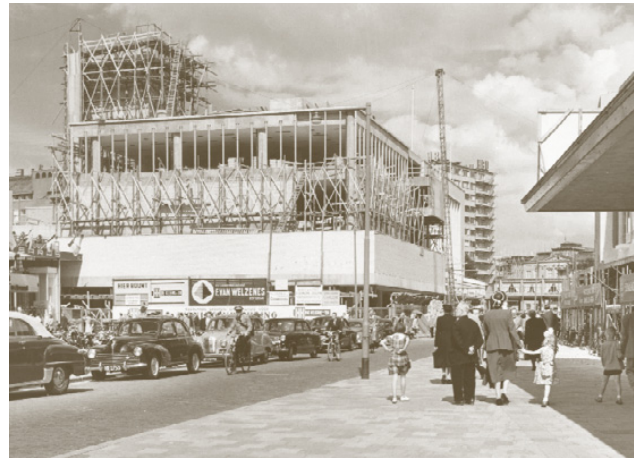
Het is bekend dat de mensen die terugkeerden uit de kampen geen klankbord vonden voor hun verhaal. Ze ervoeren de ontvangst in het bevrijde Nederland als kil en koud en egoïstisch, en deden er het zwijgen toe. Wat zij hadden meegemaakt tarte iedere be- schrijving. Maar ze hoopten op stilzwijgende steun, een uitgestoken hand, een troostende arm, een be- gripvolle houding tegenover hun lot. Ze ontmoetten noeste werklust en 's avonds de ontspanning van de bonte dinsdagavondtrein.



5
|
6



7
|
8



Waarschijnlijk had niemand inzicht in de psychologische processen die spelen bij dergelijke persoonlijke en collectieve trauma's. Zwijgen was de uitdrukking van onmacht. Zwijgen was ook een traditionele manier van omgaan met rampen en tegenslagen. Onze tegenwoordige gewoonte alles er maar uit te gooien bestaat nog niet zo lang en soms vraag ik me af of die permanente expressie van de allerindividueelste emotie wel zo heilzaam is. Er moest wat tijd overheen gaan vooraleer het stevige schild van ongenaakbaarheid, dat de kwetsbaarheid verborg, kon zakken. De onvergankelijkheid van leed maakte een gesprek er niet makkelijker op. Uit die impasse zijn we gekomen. Het gesprek met de ander, het luisteren naar elkaars verhalen, wordt niet meer gedaan door de slachtoffers en de getuigen met hun persoonlijke parti pris, hun onuitgesproken verwijt, hun opsmuk en leugens, hun stille gekwetsheid. Wij doen het. De lateren. Wij doen het uit verbondenheid met het verleden van de eigen gemeenschap, maar ook voor de toekomst ervan.

22

Paul Schulten heeft geobserveerd dat de herdenking van het bombardement in het eerste decennium na de oorlog in het teken stond van de wederopbouw. Daarna werd het vooral gezien als het symbool van nazi-misdaden en als de reden voor capitulatie. In die optiek hadden de hoogste Nazi-kopstukken uit frustratie om het dappere en taaie verzet van de Neder-

landse soldaten een terreur-bombardement op een weerloze stad bevolen. De historische werkelijkheid is dat het een tactisch bombardement was dat helaas door technische beperkingen niet tijdig kon worden afgelast en meer schade aanrichtte dan voorzien. Die nuchterder visie maakt de herinnering en het herdenken niet minder noodzakelijk. Wat de achtergronden ook geweest mogen zijn, hoe triviaal of toevallig ook, wat telt is het resultaat: een verwoeste stad.

Ik ben al vele jaren weg uit de stad van mijn jeugd. Het is bekend dat op latere leeftijd de herinneringen aan vroeger scherper worden. Dat is bij mij nog niet echt het geval. Ik moet ervoor gaan zitten. Ik moet de blik richten op vroeger. Ik moet een virtuele wandeling maken door ruimte en tijd. Ik zie huizen worden gebouwd, snel, te snel soms. Pendrecht. Schiebroek. Ik zie permanent opgebroken straten. Ik zie tramrails. Bouwputten. Flatgebouwen. Bruggen. Silo's. Warenhuizen. Pleinen. Hoger, glimmender, nieuwer, experimenteler, goedkoper. En opeens zie ik de E55. Het is tien jaar na de bevrijding. Vijftien jaar na het bombardement. Er is iets te vieren. Rotterdam is de etalage van de wederopbouw. Hier wordt alles uitgestald waar we trots op kunnen zijn. Hier wordt de energie voelbaar die het land op een nieuwe koers legt. Het is niet alleen de oorlog en de bezetting waarvan we wegbe-
wegen, we rekenen ook af met de resten van standsbe-

23

wustzijn, van vastzitten in eigen kring. Er worden grenzen overschreden, barrières opgeruimd. Optimisme heerst.

We zijn een generatie of wat verder. Ik kijk naar het Rotterdam van mijn jeugd en ik kijk naar het Rotterdam van nu. De stad is veranderd. Voor wie er woont gaat dat welhaast onmerkbaar, voor wie er terugkeert is het soms schokkend. Waar plaatsen we de herdenking van het bombardement in een gemeenschap die zo sterk is veranderd dat er nauwelijks rechte lijnen lopen van nu naar toen? Een meerderheid van de bevolking heeft zijn wortels elders. Hoe verbinden zij zich met het verleden van de stad? Hoe geven we de gladde stenen van de Rotterdamse verhalen aan hen door? Het antwoord ligt in de stad zelf. In de zorg om en de verantwoordelijkheid voor het broze hart.

Het is niet gelukt, denk ik wel eens als ik rondloop door het centrum. Het is niet gelukt. Het is een zootje ongeregeld. Het bladdert. Het is los zand. Als alles tegelijk nieuw is, wordt alles tegelijk oud. Op sommige plekken in de stad spat opeens de allure ervanaf. Veel projecten zijn voorbeeldig gerealiseerd. Maar ik loop en loop en zie de Rotterdammers lopen, en ik heb almaar het gevoel dat we zoeken. We weten niet wat, maar we zoeken. Er is een rusteloosheid, die ik nergens anders tegenkom.

Hoe zou het Rotterdam zijn vergaan als de vliegtuigen tijdig waren teruggeroepen? Als Pschorr er nog had gestaan? Als nieuw en oud net als in andere Nederlandse steden naast elkaar de geschiedenis zouden hebben vastgehouden in ongebroken lijn? Als de Rotterdamse gemeenschap niets te herdenken had? Het is niet voorstelbaar, zozeer maakt het bombardement deel uit van de Rotterdamse identiteit. Dat gedenken we. Dat beseffen we. Dat geven we door aan volgende generaties.

illustratieverantwoording

1. Weena, 1953, foto J.F.H. Roovers
2. Weena gezien vanaf het Groothandelsgebouw, 1952,
foto: Rotterdams Nieuwsblad
3. Gezicht op de Blaak gezien vanaf de Grotemarkt, 1940,
foto J.F.H. Roovers
4. Weena gezien vanaf het Hofplein, 1954, foto J.F.H.
Roovers
5. Hofplein/Kruiskade gezien vanaf de Coolsingel, 1959, foto
J.F.H. Roovers
6. Karel Doormanstraat/Weena gezien vanaf Delftsestraat,
1960, foto J.F.H. Roovers
7. Kruiskade/Lijnbaan, 1955, foto J.F.H. Roovers
8. hoek Binnenweg/Lijnbaan, 1953, foto J.F.H. Roovers

omslag

Hofplein, gezien vanaf Coolsingel, 1957, foto J.F.H. Roovers
Weena, gezien vanaf Coolsingel, 1959, foto J.F.H. Roovers

binnenkant omslag

Café-Restaurant Pschorr aan de Coolsingel, 1939, fotograaf
onbekend
Grand Café Loos en Delftse Poort, gezien vanaf de Coolsingel,
1937, fotograaf onbekend

herkomst foto's

AD nieuwsmidia
Gemeentearchief Rotterdam
foto's J.F.H. Roovers Uitgeverij Voet, Capelle a/d IJssel

14 mei

Programma herdenking 2010

Statenweg

10:00 - 10:30 Herdenking van het ultimatum aan de stad bij het monument aan de Statenweg tegenover no. 147. Kranslegging door burgemeester ing. A. Aboutaleb.

Historisch Museum Rotterdam

12.00 uur Opening tentoonstelling 'Van stad tot puin' door Koos Posthuma

Laurenskerk

12:00 - 12:45 Bezinningsbijeenkomst in de Laurenskerk met aansluitend wandeling naar Plein 1940.

Plein 1940

13:00 uur Herdenking bombardement bij 'De Verwoeste Stad' van Zadkine op Plein 1940. Kranslegging door burgemeester ing. A. Aboutaleb.

13:29-13.39

(Kerk)klokken luiden binnen de brandgrens ter herinnering aan de duur van het Bombardement van Rotterdam.

Citykerk Het Steiger

13:45 - 14:30 Opening expositie en overhandiging eerste exemplaar boek 'Brandgrens Rotterdam 1930-2010' aan burgemeester ing. A. Aboutaleb.

Langs de Brandgrens

14:00 - 17:00 Verhalen van ooggetuigen op vijf locaties langs de Brandgrens.

OorlogsVerzetsMuseum

16:00 uur Presentatie Beeldverhaal 14 mei van Gemma Plum

vervolg zie keerzijde

colofon

BEELDRESEARCH EN ONTWERP
Bart Oppenheimer, Rotterdam

DRUK
Drukkerij De Maasstad, Rotterdam
OPLAGE
20.000

CONTACTADRES INITIATIEFGROEP
Grotekerkplein 27
3011 GC Rotterdam
telefoon 010 413 14 94
email laurenskerk@planet.nl



